УДК 801.314.2:883-7

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГУМОРИСТИЦІ

Кучеренко Л.І.

На широкій ниві української гумористики плідно працюють О.Чорногуз та Є.Дудар, В.Чемерис і А.Крижанівський, Ю.Прокопенко та Є.Колодійчук. Мова їх творів заслуговує на детальний аналіз у багатьох аспектах. Однак однією з найяскравіших ознак мовної майстерності названих вище авторів є уміле використання стилістичного потенціалу онімічних назв.

Онімікон сучасної української гумористики включає антропоніми, зооніми, топоніми, ктематоніми тощо.

Аналізований матеріал дозволяє говорити про цілий ряд методів і прийомів стилістичного вживання онімів з метою створення гумористичного ефекту. Останній досягається насамперед через відповідний добір або творення онімів (у першу чергу - антропонімів) характеристичного плану. Серед таких "промовистих" онімів найбільш уживаними є прізвища. Вони можуть вказувати на якісь властивості чи ознаки осіб або й прямо називати їх. У межах зазначених онімів виділяються:

а) антропоніми, що вказують на професію, рід занять персонажа: міліціонер Свистулькин [1, 212], диригент Симфонюх [2, 160]; сюди ж належать і антропоніми, семантика яких натякає на сферу діяльності персонажа, наприклад: професор Мудрик [2, 98], голова правління райспоживспілки Короп [3, 72];

б) вік: молодий поет Зеленчук [4, 116];

в) зовнішній вигляд осіб: Кнопа [5, 52], Білобрисова [6, 493], Малий [7, 83], Куций [8, 148];

г) особливості вдачі, риси характеру: Говорун [9, 75], Мовчун [9, 70], Тихий [4, 37], Безгрішний [4, 86], Наївний [2, 153], Пацанівський [3, 5], Здирський [3, 39], Никало [11, 145], Обережний [2, 161], Круть [4, 23] та ін.

Умотивованість таких власних назв часто прямо підтримується контекстом:

- Я беру на себе відповідальніший момент – відвезти студента Сонька на іспит не розбудивши [4, 111].

Така "промовистість" може характеризувати й інші групи онімів, як-от:

Кафе "Полин" – там, де гірку продають? [4, 40];

Табуретка спочатку скрипить, а потім розсипається [5, 83].

Почали випускати табуретки "Вечірня симфонія"…

Разом з тим автори гумористичних творів нерідко вдаються до використання власних назв, етимологія яких є абсолютно несумісною з істотою або предметом:

…Аліса Єгорівна Швидка. Улюблениця всього сектора. Це та, що завалює роботу [10, 110];

- Бородата годувальниця Василя Чумака Квіточка не мала нічого чарівного, і з її скромних рогів абсолютно нічого чарівного не сипалось [11, 7];
- "Руководитель" контори "Пришийкобиліхвіст"… Жодної кобили в районі нема, а вони ще хвости пришивають [5, 86].

Слід відзначити, що загалом контрастування є широко вживаним стилістичним прийомом у мовній практиці письменників-гумористів.

Так, випробуваний ефект дає добір антропонімів, у межах яких один компонент є власне українським (як правило, зниженого плану), а інший – запозиченням, наприклад: Аполлон Козолуп [6, 149], Анжела Кендюх [6, 149], Жульєта Миска [6, 149], Травіата Пацюк [6, 149], Артеміда Лютенька [2, 163], Азарій Хек [3, 10].

Експресивність таких власних назв підвищується, якщо активізується й семантична основа контрастуючих компонентів, як, наприклад, в антропонімі Тигран (тигр) Кріль (кріль) [3, 11] та ін.

Антропоніми, що втратили ознаки запозичення, давно адаптувалися в українській мові та оформилися її афіксальними засобами, можуть протиставлятися в гумористичному контексті таким антропонімам-запозиченням, що зберігають ознаки іншомовного походження, даючи при цьому відповідний стилістичний ефект:

- Скільки разів вам говорити, що мене звати не Зінька, а Земфіра. Я не буду носити ваше чумацьке ім'я. Я інтелігентка. Я – Земфіра! [11, 131].

Цікавою у стилістичному плані є й трансформація антропонімів, утворених на українському мовному грунті, у відповідності до моделей, властивих для антропонімів-запозичень, або за співзвучністю з ними (саме такий прийом творення гумористичного ефекту покладено в основу гуморески О.Чорногуза "Як вибрати ім'я "):

Іван Гарбуз – Жан де ля Гар-Буз [5, 33]; Вітер – Вінтер [6, 152]; Антон Канава – Антоніо Конава [6, 150]; Мазач, Кирпач – Мазаччо, Кирпаччо [6, 150]; Мина Фасоля – Міно Фазолі [6, 151].

Контрастувати власне українські та запозичені оніми можуть і в словотвірному плані. Це буває в тих випадках, коли для творення прізвищ автор використовує:

а) іншомовні слова + суфіксальні засоби, властиві для української мови: Фантомасенко [9, 13], Макінтошенко [2, 82];

б) українську лексичну основу + запозичений афікс (суфікс): Бабідзе [7, 5].

У цілому в оказіональному словотворенні гумористичного плану найбільш яскравим є антропонімічний матеріал, особливо прізвища.

Найчастіше письменники-гумористи творять прізвища персонажів за загальноприйнятими моделями, причому мотивуючі апелятивні назви є, як правило, стилістично зниженими і набувають у процесі вторинної номінації адгерентної експресивності, пор.: Решето [12, 5], Друшляк [12, 5], Кувалда [8, 72], Смалець [6, 525], Халабуда [8, 92], Кетяг [6, 83], Макітренко [6, 38], Мухоморенко [4, 20], Вислюченко [6, 51], Гавчук [4, 65].

Іронічного забарвлення набувають і прізвища, утворені від основ слів, що мають виразний відтінок книжності, офіційності: Монументюк [2, 167], Лікбезюк [2, 165], Гексохлоранський [9, 39].

Для творення складних антропонімів письменники-гумористи використовують сполучення основ або слів, що не вживаються в реальній антропоніміці: Солоперченко – Солодовченко [6, 99], Балтазарів – Сквозняк – Чорнослив [6, 81].

Слід відзначити, що нерідко в гумористичному тексті довжина антропоніма є навмисною, стилістично заданою, як-от: Джек Амадей Джин Джус [9, 104], Абдул-Мухамед-Гусейн ібн Кабус-Аль-Сікхвайн-Мухтар-дон-Марія-Хосе-Луїза-Мігель-Парангва- де- Вега-Баділья [6, 505].

У гумористичних творах може обігруватися й вимовний план антропонімів, наприклад:

Го-ло-бо-родько!.. Доки скажеш, так і в роті пересохне [10, 140].

Додаткової експресивності і стилістичної виразності набувають антропоніми, що вживаються в переносному значенні:

Скількох Колумбів згубили сорокаградусні широти [9, 49].

В умовах гумористичного контексту антропоніми можуть антонімізуватися:

Ти ж Орел, а не обскубаний Півнєв [6, 193];

або

Словом, всі відрізняються один від одного так, як довготелесий Петро Петрович Сосунок з великим животом від худорлявого коротуна Григорія Григоровича Вовкодава без живота [6, 54].

У таких випадках протилежність власних назв є дуже прозорою, оскільки ономастичні контрастуючі компоненти легко співвідносяться з загальноатрибутивною першоосновою.
Гумористичний характер протиставлення підтримується й тоді, коли антропоніми емоційно наснажуються супровідною словотвірною антонімією, як-от:

І приснився дивний сон: буцімто він уже не Степан Кримченко, а – хан Кримський [10, 31].

Експресивізуються в гумористиці й цілком нейтральні в стилістичному плані власні назви іншої групи – топоніми. Вони використовуються авторами у певних мовленнєвих ситуаціях як парономастичний засіб, зокрема у спробах їх витлумачення з точки зору "народної етимології":

- Ага! А в Канаді? Ось провінція Саскачеван.
- Зіскоч, Іван, з мустангової кобили. Землі родючі. Зіскоч і засівай пшеницю.
- Так. Гайнемо в Європу. От Біскай?
- Біс хай. Хай йому біс. Біскаю, знацця, бо шторми.
- Теннесі?
- Ти неси. Важко нести було лантухи зі збіжжям. По черзі несли. Я ніс – ти неси. Теннесі, знацця [9,73].

Використовують гумористи відповідно до певних стилістичних настанов ї граматичні та експресивно-словотвірні можливості топонімів:

До всяких там Ялт та Алушток рукою подати [1, 153];

Зокрема непоганих результатів домоглися на Кримщині, Бухарщині, Ашхабадщині. Впевнено веде Кара-Кумщина у змаганні з розрекламованою Каліфорнійщиною [1, 174].

Контрастність як засіб гумору може досягатися і внаслідок зіткнення в мікроконтексті двох стилістично різнопланових топонімів – зниженої розмовної та екзотичної назв, наприклад:

Вивчав карту: від наших Телепеньок до Африки далекувато [6, 66].

Топоніми можуть виступати й у складі розгорнутої антитези, яка дає невичерпні можливості для створення комізму:

Згодом виявилося, що газета, в цілому вірно освітивши події, трохи переплутала деталі: збиралися відкривати не голярню, а перукарню, і не у Великих Чаплях, а у сусідньому селі Малий Кілометрик [11, 92].

Виразного гумористичного забарвлення набувають і інші оніми, в основу яких покладено принцип контрасту: бар "Гуд бай" [9, 104], тріо "Камікадзе" [4, 167], блюз-шлягер "Краще бути мертвим, ніж червоним" [4, 167], балет "Теща" [4, 114], архітектурне об'єднання "Плінтус" [4, 66], трилогія "Чолом тобі, Грицю" [7, 73], дисертація "Осушення заплави річки Пині і його роль у знищенні комарів" [5, 133].

Оніми цього плану набувають адгерентної експресивності, використовуючись як матеріал для побудови різних стилістичних фігур, наприклад, оксиморона: Відстаючий колгосп "Вперед''[4, 26].

Нарешті, додаткової експресивності набувають у мові гумористичних творів власні назви, що є наслідком трансонімізації, зокрема:

антропоніми у функції зоонімів: кобили Ельвіра, Ісидора [1, 112];

топоніми у функції антропонімів: Мацеста Єлізарівна [4, 95].

Оніми різних груп взаємодіють, виконуючи в гумористичному творі спільне стилістичне завдання. Так, гумористичний підтекст має місце в тих випадках, коли різні оніми мотивовані загальними назвами спільної сфери вжитку:

…Пшеничний був форвардом в районнім спортивнім товаристві "Колосок" [4, 19];

У завкафе "Шашлик" Чаркіної півтори тисячі не вистачає [3, 105].

Майстри гумору вдаються й до такого засобу творення комічного, як використання в межах мікроконтексту однокореневих з онімами слів – загальних назв, уживаних у переносному значенні:

Он у вас є Шморгун. То хай шморгне по воротах [4, 21];

Але у "Хвилі" хвилювалася довга черга [4, 14].

Органічно вплітаючись у мовну тканину, оніми становлять, таким чином, важливу стилістичну категорію і завдяки майстерності письменників-гумористів повною мірою реалізують свій виразовий потенціал у відповідності із жанром твору та його завданням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чемерис В. На порядку денному.- К.:Молодь, 1978.- 265 с.
2. Крижанівський А. Інтерв'ю з колоритним дідом.- К.-: Дніпро, 1983.-125 с.

3. Крижанівський А. Стрибок з Парнасу.-К.-:Молодь, 1976.- 385 с.
4. Колодійчук Є. Неонові штани.- К.:Рад.письменник, 1984.- 198 с.
5. Дудар Є. Рятуймо жінку.- К.: Рад.письменник, 1989.- 234 с.
6. Чорногуз О. Твори в 2-х томахю Т.1.-К.: Дніпро, 1986.- 528 с.
7. Прокопенко Ю. Сюрприз.- К.:Молодь, 1976.- 386 с.
8. Прокопенко Ю. Зустріч з прибульцями.- К.: Дніпро, 1986.- 160 с.
9. Крижанівський А. Гномосапієнс.- К.:Молодь, 1977.-120 с.
10. Чемерис В. Як стати щасливим.- Дніпропетровськ: Промінь, 1981.-160 с.
11. Чемерис В. Операція “Земфіра”.- Дніпропетровськ: Промінь, 1968.-146 с.
12. Крижанівський А. Концерт для скрипки з реєстром.- К.:Молодь, 1985.-186 с.